

Гордієнко Н.І.

кандидат економічних наук,
професор кафедри фінансово-економічної безпеки, обліку і аудиту
Харківського національного університету міського господарства
імені О.М. Бекетова

Азарова Т.В.

асистент кафедри фінансово-економічної безпеки, обліку та аудиту
Харківського національного університету міського господарства
імені О.М. Бекетова

Gordiyenko Natalia

O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

Azarova Tetiana

O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ БУДІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ

FEATURES OF PROVIDING AND ASSESSMENT ECONOMIC SECURITY OF THE CONSTRUCTION INDUSTRY ENTERPRISES

У статті проведено аналіз особливостей господарської діяльності будівельних підприємств. Запропоновано методичний підхід до оцінки економічної безпеки підприємства на основі сполучення ресурсно-функціонального, вартісного та індикаторного підходів. Для аналізу виділено операційний, фінансовий, інвестиційний та інтелектуально-кадровий складники економічної безпеки підприємства. Класифіковано особливості діяльності будівельних підприємств за видами загроз та відповідністю до ресурсно-функціональних складників економічної безпеки. Встановлено вплив галузевих особливостей будівництва на економічну безпеку підприємства. Запропоновано набір індикативних показників для оцінки стану операційного, фінансового, інвестиційного та інтелектуально-кадрового складників економічної безпеки підприємства з урахуванням особливостей будівництва.

Ключові слова: безпека підприємства, економічна безпека, будівельна галузь, фактори оцінки, складники економічної безпеки, індикатори економічної безпеки, ресурси підприємства.

В статье проведен анализ особенностей хозяйственной деятельности строительных предприятий. Предложен методический подход к оценке экономической безопасности предприятия на основе сочетания ресурсно-функционального, стоимостного и индикаторного подходов. Для анализа выделены операционная, финансовая, инвестиционная и интеллектуально-кадровая составляющие экономической безопасности предприятия. Классифицированы особенности деятельности строительных предприятий по видам угроз и соответствием ресурсно-функциональных составляющих экономической безопасности. Установлено влияние отраслевых особенностей строительства на экономическую безопасность предприятия. Предложен набор индикативных показателей для оценки состояния операционной, финансовой, инвестиционной и интеллектуально-кадровой составляющих экономической безопасности предприятия с учетом особенностей строительства.

Ключевые слова: безопасность предприятия, экономическая безопасность, строительная отрасль, факторы оценки, составляющие экономической безопасности, индикаторы экономической безопасности, ресурсы предприятия.

The article identifies the features of economic activities of construction enterprises. A methodical approach to assessing the enterprise economic security based on a combination of resource-functional, value, indicator and resource approaches is proposed. As a result, operational, financial, investment and intellectual-personnel components of the enterprise's economic security have been identified. Classified features of the activities of construction enterprises by types of threats to internal and external. The correspondence of selected construction enterprises features and the selected resource-functional

components of economic security is established. The resource-functional components of economic security include: financial, investment, technical-technological, intellectual-personnel, information, market, political-legal, environmental, power. The influence of construction features on each component of the enterprise's economic security is described. A set of indicators for assessing the state of the operating, financial, investment and intellectual staffing components of the enterprise's economic security has been proposed. The system of indicators was developed taking into account the need for continuous analysis of financial, operational and investment aspects of the enterprise's economic activities, taking into account the characteristics of the resource potential of construction enterprises and the specifics of their activities. The possibility of calculating the proposed indicators is provided by using data from financial statements of enterprises. The system of indicators consists of indicators characterizing the general state of economic activity of the enterprise and indicators characterizing the specific features of construction enterprises.

Key words: enterprise security, economic security, building sector, evaluation factors, components of economic security, criterion of economic security, enterprise resources.

Постановка проблеми. Забезпечення економічної безпеки підприємства – широко розповсюджений напрям економічних досліджень серед вітчизняних науковців. За останнє десятиліття результати досліджень проблематики концепції економічної безпеки суб'єктів господарювання значно просунулися та сформували загальні правила й постулати вивчення даної концепції. Проте, з огляду на велику кількість праць і доробок науковців у галузі оцінки економічної безпеки, можна зробити висновок про відсутність загальноприйнятого методичного та теоретичного забезпечення на рівні галузі і підприємства. Залишається актуальним необхідність удосконалення та доопрацювання існуючих досліджень та пропозицій для пошуку універсального методичного підходу до оцінки та забезпечення економічної безпеки підприємств різної галузевої приналежності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У роботі використано напрацювання Т.В. Волкової [1], О.М. Залуїної [2], О.О. Квасницької [3], М.С. Татар [4], І.В. Пірятінської [5], О.В. Федосова, О.О. Молодід, С.А. Теренчук [6], Г.А. Смоквіна [7], у яких розглянуто особливості господарської діяльності підприємств будівельної галузі, що дало змогу в рамках запропонованого дослідження виділити основні напрями забезпечення економічної безпеки підприємств будівельної галузі та сформувати набір індикаторів для оцінки рівня економічної безпеки підприємств будівельної галузі.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є визначення особливостей діяльності підприємств будівельної галузі, які визначають процес забезпечення економічної безпеки, та розроблення методичного підходу до оцінки та забезпечення економічної безпеки підприємств з урахуванням особливостей будівельної галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Будівельна галузь, безперечно, є однією з найважливіших та наймасштабніших галузей

народного господарства. Як житлове, так і промислове будівництво забезпечує діяльність інших галузей промисловості, таких як машинобудування, металургія, енергетика, виробництво будівельних матеріалів, деревообробна, транспортна та ін. Будівельна промисловість створює велику кількість робочих місць, сприяє розвитку малого бізнесу та підприємництва. Розвиток будівельної галузі визначає розвиток цілих регіонів та держави.

Будівельна галузь рівною мірою як сприяє розвитку багатьох галузей народного господарства, зайнятості населення, підприємництва та держави у цілому, так і повністю залежить від них. Вищенаведені взаємозв'язки утворюють складний комплекс внутрішніх та зовнішніх загроз економічній безпеці будівельного підприємства. За неефективного управління економічною безпекою та протидії загрозам послаблюється рівень економічної захищеності підприємства, знижується результативність діяльності, погіршуються умови та середовище діяльності підприємств. Усе це призводить до недоотримання економічних вигід від діяльності, послаблення фінансового становища та настання банкрутства підприємства.

Для підвищення ефективності системи економічної безпеки підприємства доцільним є використання комбінації різних підходів до управління та оцінки економічної безпеки. Так, для виявлення ключових чинників ефективності процесу забезпечення економічної безпеки та формування системи чинників впливу пропонується використання у комплексі ресурсно-функціонального та вартісного підходів. Для кількісної оцінки рівня економічної безпеки підприємства пропонуємо використовувати індикаторний підхід через інтегральну оцінку коливання основних керуючих параметрів підприємницької структури.

Відповідно до ресурсно-функціонального підходу до оцінки та забезпечення економічної безпеки підприємства, виділено такі ресурсно-

функціональні складники: фінансовий, інвестиційний, техніко-технологічний, інтелектуально-кадровий, інформаційний, ринковий, політично-правовий, екологічний, силовий. Вибрані ресурсно-функціональні складники є вагомим елементом процесу забезпечення економічної безпеки підприємства, ц комплексі вони охоплюють ці основні аспекти діяльності підприємства та сприяють досягненню максимально можливого рівня захищеності підприємства від внутрішніх і зовнішніх загроз його економічній безпеці.

За об'єктами захисту складники економічної безпеки підприємства класифіковано на основі ресурсного підходу. Об'єктами захисту економічної безпеки підприємства у цьому разі виступають матеріальні ресурси (засоби та предмети праці), фінансові ресурси, трудові ресурси (робочі кадри), нематеріальні ресурси, інформаційні та інвестиційні ресурси. Також складники економічної безпеки підприємства класифіковано за видами діяльності підприємств, а саме за операційною, фінансовою, інвестиційною.

Забезпечення економічної безпеки, відповідно до авторського методичного підходу, базується на концепції вартісно-орієнтованого управління із застосуванням показника EVA (економічної доданої вартості). [8; 9]. Економічна додана вартість об'єднує фінан-

сові важелі, які дають змогу підприємству виробляти додану вартість, тобто визначають вплив на прибуток від операційної діяльності (операційний прибуток), інвестиційної діяльності (рівень повернення вкладеного капіталу), фінансової діяльності (середньозважену вартість капіталу) [10].

Виділені блоки складників діяльності та, відповідно, економічної безпеки будь-якого господарюючого суб'єкта мають тісний взаємозв'язок у структурному плані та за елементам господарської діяльності підприємства.

Кількісна оцінка, аналіз та прогнозування наведених складників можлива під час використання показників критеріального типу (індикаторів). Схематично наведений взаємозв'язок зображений на рис. 1.

Для розроблення методичного підходу до забезпечення та управління економічною безпекою підприємств будівельної галузі необхідно визначити галузеві особливості та їхній вплив на економічну безпеку підприємств. Як результат, виділити індикативні показники, за допомогою яких аналізувати вплив відповідних особливостей для розроблення заходів мінімізації загроз, пов'язаних із ними.

Аналіз наукових публікацій [1–7] та наукової літератури дав змогу виділити та класифікувати такі особливості будівництва:

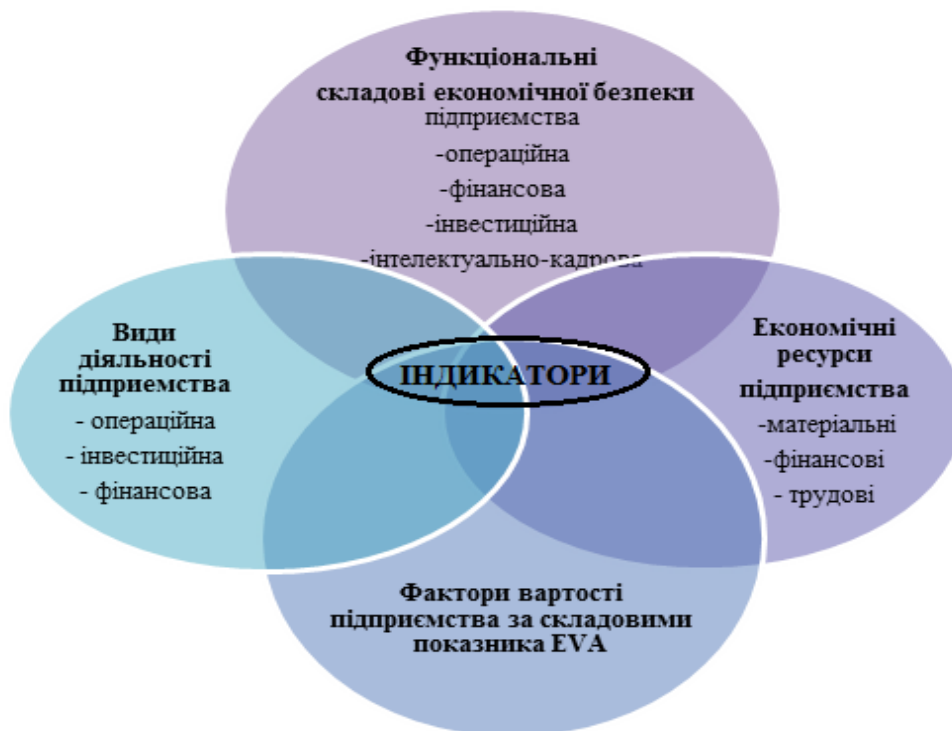

Рис. 1. Взаємозв'язок складників економічної безпеки господарюючого суб'єкта за підходами та видами діяльності відповідно
Джерело: розроблено авторами

Потенційні зовнішні та внутрішні загрози економічній безпеці класифіковано відповідно за галузевими особливостями будівництва.

Загрози зовнішнього та внутрішнього середовища класифіковані відповідно до ресурсно-функціональних складників економічної безпеки підприємства (табл. 1).

Можливість оцінити рівень безпеки, зробити прогноз кожного з виділених складників дає лише ґрунтовно підібраний набір індикаторів, які можна представити в кількісному вираженні та які характеризують аспекти господарської діяльності підприємства.

Для характеристики якості використання фінансових, операційних, інвестиційних ресурсів та стану відповідних ресурсно-функціональних складників економічної безпеки підприємства необхідним є аналіз загальновідомих показників оцінки фінансово-господарської діяльності підприємства.

На основі викладеного підходу та класифікації чинників економічної безпеки сформовано систему індикативних показників, що характеризують відповідні сфери та фактори діяльності підприємства та враховують специфіку діяльності підприємств будівельної галузі.

Для операційного складника економічної безпеки використовуємо такі індикативні показники:

для контролю над матеріаломісткістю виробництва – матеріальні витрати на 1 грн. реалізованої продукції, частка матеріальних витрат у собівартості продукції, коефіцієнт використання матеріалів, матеріаловіддача, матеріаломісткість, оборотність матеріальних активів;

техніко-технологічні показники: частка основних засобів в активах, фондівіддача, коефіцієнт придатності основних виробничих засобів, фондоемність, коефіцієнт зносу основних засобів;

показники, що характеризують тривалість будівництва та прибутковість: кошторисний рівень рентабельності, фактичний рівень рентабельності, прибуток від операційної діяльності після оподаткування на 1 грн. реалізованої продукції, прибутковість продажів, собівартість реалізації продукції на 1 грн. обсягу реалізації, адміністративні витрати на 1 грн. реалізованої продукції, витрати на збут на 1 грн. реалізованої продукції, частка оборотних активів в активах підприємства, оборотність активів, продуктивність праці, витрати на оплату праці на 1 грн. реалізованої продукції.

Індикатори фінансового складника економічної безпеки враховують зазначені особливості діяльності будівельних підприємств, що впливають на фінансовий складник економічної безпеки підприємства: коефіцієнт

фінансової незалежності (автономії), коефіцієнт концентрації власного капіталу, коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів, коефіцієнт фінансової стійкості, коефіцієнт фінансового ризику (коефіцієнт співвідношення залученого та власного капіталу), вартість позикового капіталу на 1 грн. реалізованої продукції, коефіцієнт концентрації залученого капіталу, коефіцієнт маневреності власного капіталу, коефіцієнт покриття, частка власних оборотних коштів в оборотних активах, оборотність дебіторської заборгованості, оборотність кредиторської заборгованості.

Індикатори інвестиційного складника економічної безпеки включають: скоригований власний акціонерний капітал на 1 грн. реалізованої продукції, прибутковість власного капіталу, чисту маржу, зростання вартості основних засобів та нематеріальних активів відносно до їхньої первинної вартості, коефіцієнт інвестування, питому вагу довгострокових фінансових зобов'язань у скоригованому інвестованому капіталі, співвідношення чистого робочого капіталу та скоригованого інвестованого капіталу, податковий тягар, чистий прибуток (збиток) на одну просту акцію, дивіденди на одну просту акцію, коефіцієнт стабільності економічного зростання, коефіцієнт рентабельності акціонерного капіталу за чистим прибутком, коефіцієнт стабільності економічного зростання.

Індикатори інтелектуально-кадрового потенціалу враховують показники плинності кадрів та інтелектуального складника: плинність кадрів, прибутковість персоналу, співвідношення темпів зростання заробітної плати та продуктивності праці, показник постійності, плинність працівників високої кваліфікації, освітній рівень, коефіцієнт використання робітників відповідно до кваліфікації, витрати на оплату праці на 1 грн. реалізованої продукції, частка інженерно-технічних працівників, продуктивність праці.

Висновки з даного дослідження. За результатами аналізу наукової літератури, присвяченої дослідженням будівельної галузі, виділено основні особливості господарської діяльності будівельних підприємств. Обґрунтовано ефективність поєднання методичних підходів у процесі забезпечення економічної безпеки підприємства, а саме ресурсно-функціонального, вартісного та індикаторного підходів.

Детальний розгляд виявлених особливостей будівельних підприємств дав змогу класифікувати їх відповідно за видами потенційних джерел виникнення загроз на внутрішні та зовнішні. Встановлено відповідність виділених особливостей визначеним ресурсно-функціональним складникам економічної безпеки

**Особливості будівництва та їхній вплив
на ресурсно-функціональні складники економічної безпеки підприємства**

Галузеві особливості будівництва	Вплив особливостей будівництва на ресурсно-функціональні складники економічної безпеки підприємства
Зовнішні особливості	
Участь великої кількості допоміжних та підрядних організацій у будівництві об'єктів.	Операційний, фінансовий, правовий, ринковий складники Залежність від сторонніх організацій, можливість порушення або поліпшення термінів, вимог до якості виконуваних робіт. Вплив на собівартість продукції. Великий обсяг та складність документообігу.
Залежність будівництва від розвитку всіх галузей економіки.	Операційний (техніко-технологічний), фінансовий складники Збільшення обсягів будівництва, якості, дотримання нормативних термінів, безперебійність діяльності повністю залежать від розвитку інших галузей економіки, які забезпечують будівельну діяльність.
Вплив кліматичних, погодних, геологічних умов	Операційний складник Перебої та/або простоя у виконанні плану будівельно-монтажних робіт; збої у поставках сировини та матеріалів; псування засобів та предметів праці; зниження якості будівельних робіт. Як результат, недоотримання запланованого прибутку, зупинка надходження коштів, понесення додаткових витрат.
Державне регулювання: спеціальне нормативно-правове регулювання; обов'язковість великої кількості дозвільних документів; дотації; регулювання фінансово-кредитного забезпечення; стандартизація, нормування, ліцензування якості будівельної діяльності.	Операційний, фінансовий, інвестиційний складники Вплив на всі сфери діяльності підприємства. Поліпшення або погіршення економічного середовища діяльності підприємства. Вплив на якість будівельної продукції.
Внутрішні особливості	
– значна тривалість будівництва (як правило, більше 1 року); – багатостадійність реалізації будівельних об'єктів; – різні методи формування собівартості та прибутку від реалізації продукції залежно від організації будівельного виробництва; – розбіжність між ціною реалізації та фактичною в момент повного закінчення об'єкта.	Операційний, фінансовий, інвестиційний складники
	Складність оцінки економічної ефективності прийнятих організаційно-технічних та управлінських рішень унаслідок значної тривалості реалізації будівельних проектів; вплив на визначення реального фінансового результату періоду через застосування різних методик визначення доходів та витрат та через тривалий період будівництва та реалізації; викривлення реального фінансового стану. Вплив на інвестиційну привабливість.
– Матеріаломісткість виробництва.	Операційний, фінансовий, інвестиційний складники Вплив на формування собівартості БМР (будівельно-монтажних робіт); вплив структури балансу на оцінку фінансових результатів діяльності. Значна залежність від безперебійної поставки матеріалів та сировини доставщиками.

<ul style="list-style-type: none"> – Тенденція зниження якості БМР, широкого залучення до виконання робіт малокваліфікованих робочих кадрів, зниження якості інженерно-технічних робітників; – значний вплив кваліфікації персоналу, як управлінського, так і виробничого, на безпеку подальшої експлуатації об'єкта будівництва; – наявність значних перерв у завантаженості спеціалізованих бригад робітників, мінливість виду і складності БМР протягом періоду. 	Інтелектуально-кадровий, операційний складники
	Виконання планових нормативів з якості продукції, термінів, відповідність продукції державним стандартам повністю залежать від кваліфікації робочого та управлінського персоналу. Нестабільність та мінливість виробничого процесу спричиняють відтік кваліфікованих робітників, у результаті чого знижується якість будівництва. Зростає можливість виникнення негативних наслідків, пов'язаних із подальшою експлуатацією об'єкта.
<ul style="list-style-type: none"> – Вартість будівельної продукції – одна з найвищих; – капіталомісткість вимагає великих одноразових витрат інвестиційних ресурсів; – часте здійснення покупцем (замовником) періодичних платежів у межах загальної контрактної вартості як оплати процесу будівництва. 	Фінансовий ресурсно-функціональний складник
	Вплив на співвідношення власних та запозичених фінансових засобів; вплив на розмір вкладених коштів у виробництво та їх вивільнення; вплив на платоспроможність, ліквідність, розмір кредиторської та дебіторської заборгованості.
<ul style="list-style-type: none"> – Різноманітність операцій будівельного процесу та їх технологічний взаємозв'язок; – продукція виробництва нерухома. Рухомі будівельні механізми, обладнання, машини, трудові ресурси. 	<p>Операційний (техніко-технологічний) складник</p> <p>Вдосконалення технологічного процесу, застосування нової техніки та технології робіт скорочують нормативи тривалості виробництва та збільшують виробничі потужності.</p>

та описано вплив особливостей економічної безпеки на відповідні ресурсно-функціональні складники.

За результатами проведеної класифікації та аналізу особливостей будівельної діяльності та

їх впливу на економічну безпеку підприємства запропоновано набір індикативних показників, за допомогою яких підприємство має можливість оцінки й управління складниками економічної безпеки підприємств будівельної галузі.

Список використаних джерел:

1. Волкова Т.В. Особливості будівельної галузі та їх вплив на систему HR-менеджменту. *Бізнес Інформ*. 2014. № 10. С. 175–180. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2014_10_29.
2. Залунина О.М. Роль целевых показателей в определении прогностических оценок для строительной отрасли. *Бізнес Інформ*. 2014. № 3. С. 160–165. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2014_3_26.
3. Квасніцька О.О. Сутність будівельної діяльності: теоретичний погляд. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2011. Т. 10. С. 413–423.
4. Татар М.С. Інструментарій оцінювання рівня ресурсного потенціалу підприємств будівельної галузі України. *Бізнес Інформ*. 2016. № 3. С. 123–130.

5. Пірятінська І.В. Систематизація підходів до оцінки економічної безпеки будівельних підприємств. *Комунальне господарство міст*. 2013. № 106. С. 266–271.
6. Федосова О.В., Молодід О.О., Теренчук С.А. Визначення рівня економічної безпеки будівельного підприємства на основі економетричних моделей. *Управління розвитком складних систем*. 2011. Вип. 5. С. 117–119.
7. Смоквина А.А., Лубеле Ш.М. Анализ показателей и методы оценки экономической безопасности строительного предприятия. *Проблеми ринку та розвитку регіонів України в XXI столітті* : матеріали V Міжнар. науково-практ. Інтернет-конф., 10–12 грудня 2014 р. Одеса, 2014. С. 96–100.
8. Азарова Т.В. Фактори управління вартістю підприємства та забезпечення економічної безпеки. *Економіка і фінанси*. 2017. № 9.
9. Азарова Т.В. Оцінка економічної безпеки підприємства на базі концепції VBM. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації*. 2018. № 1–2. С. 62–69.
10. Гордієнко Н.І., Гордієнко Т.В., Азарова Т.В. Вартісно-орієнтований підхід до діагностики рівня економічної безпеки підприємства на основі моделі EVA. *Економіка та суспільство*. 2019. № 20. С. 168–172. URL: <http://economyandsociety.in.ua/journal-20-1/27-stati-20/2606-gordienko-n-i-gordienko-t-v-azarova-t-v>.